

3. Михайлова Н. Емоційне виховання учнів на уроках української літератури. *Дивослово*. 1999. № 7. С. 44 – 45.
4. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Зарубіжна література. 5-9 класи / Таранік-Ткачук К. В. Керівник О. М. Ніколенко. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013, зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804.
5. Навчальна програма з української літератури для 5 – 9-х класів для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804.
2. Фурсова Л. О. Інтегровані уроки мови й літератури: проблемний підхід. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 224 с.

Ефективність використання інтерактивних форм і методів роботи під час організації інтегрованого навчання в мовно-літературній та мистецькій освітній галузі

*Боброва Віра, учитель української мови та літератури,
Саган Галина, учитель зарубіжної літератури,
мистецтва комунального закладу «Харківський ліцей
№ 75 Харківської міської ради»*

У статті наведено приклади інтерактивних форм і методів роботи, які впроваджують учителі зарубіжної та української літератур, мистецтва під час організації інтегрованого навчання в мовно-літературній та мистецькій освітній галузі з метою формування полікультурної, інформаційної, читацької, комунікативної компетенцій здобувачів освіти 5 – 11 класів. Автори звертають увагу на актуальність інтеграції змісту сучасної освіти, а саме на її реалізацію через освітній процес на уроках української та зарубіжної літератур і мистецтва.

Ключові слова: урок у сучасному вимірі, співпраця вчителя й учня, елементи компаративістики, модель сучасного інтегрованого уроку.

*Усі знання виростають з одного коріння –
навколишньої дійсності, мають між собою зв'язки,
а тому повинні вивчатися у зв'язках...
Я. Коменський*

«Нудьгує хіба той, кому нема про що поговорити з собою». Так сказав народ. І вкотре вже дивуєшся народній мудрості.

Правильно бачити й розуміти себе – не проста справа. І в той же час формувати себе – захоплююче заняття. А література – це головна ланка в системі виховного й розвивального навчання. Художні твори формують знання про оточуючу дійсність, сприяють утвердженню світорозуміння, світобачення, розвивають мислення, надають йому суб'єктивності й емоційності.

Що означає урок у сучасному вимірі?

Це урок, який за своїм змістом, організацією, методикою відповідає вимогам сучасного історичного періоду, соціуму, у якому дитина живе, а не просто вчиться. Урок, що спрямований на розвиток і становлення соціального та професійного самовизначення особистості.

Метою сучасного уроку стає вже не нагромадження знань, а пошукова діяльність, орієнтована на формування вмінь і навичок щодо орієнтації у світовому інформаційному просторі. Отже, на перший план виходить співпраця на уроці вчителя й учня, які будують свою навчально-пізнавальну роботу навколо художнього твору, інформації про нього, його автора. Саме тому в нашому полі зору є вирішення проблеми, як допомогти дитині досягнути перш за все саму себе, відчувати радість від свого розуму, емоцій, своєї

неповторності, відтак почуття, що дарує спілкування зі словесними світовими шедеврами.

Однією з провідних тенденцій розвитку сучасної освіти є інтеграція її змісту. На нашу думку, таке завдання вдається реалізувати на інтегрованих уроках. Інтеграція – це процес і результат створення нерозривно пов'язаного світобачення. У навчанні вона здійснюється шляхом злиття в одному уроці елементів різних навчальних предметів.

Це може бути внутрішньопредметна інтеграція («інтеграція понять всередині навчального предмета»), міжпредметна (синтез фактів, понять двох і більше шкільних дисциплін). Дуже часто використовуються міжпредметні зв'язки, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню якогось окремого поняття. Широка палітра міжпредметних зв'язків допомагає дати учням цілісну картину світу, зв'язок різних видів мистецтва.

Нині, в умовах воєнного часу, багато учнів змушені навчатися поза межами України, здобувати освіту в різних країнах. Характерною особливістю шкільної освіти більшості європейських країн є навчання за інтегрованими курсами. Так, читання, письмо, усне мовлення об'єднані в мистецтво мовлення, відомості з історії, географії, громадянського права – у суспільствознавство, відомості з фізики, хімії, астрономії – у природничий цикл... Тому, на нашу думку, нагальною потребою є інтеграція дітей у світовий освітній простір, який нерозривно пов'язаний з вітчизняною освітою, з літературною спадщиною, звичаями, традиціями, з мовною стихією рідного народу.

Інтеграційні процеси в професійній освіті останніми роками посідають щораз важливіше місце, оскільки спрямовані на реалізацію нових освітніх ідеалів – формування цілісної системи знань і вмінь особистості, розвиток її творчих здібностей та потенційних можливостей. У МОН України наразі розробляються програми, підручники, орієнтовані на інтеграцію шкільних дисциплін.

Модель сучасного інтегрованого уроку не сприймається без елементів компаративістики. Це дає можливість глибше розкрити ідейно-естетичний зміст творів, схожість або відмінність різних літературних явищ, сприяє глибшому розумінню духовної єдності та національної своєрідності різних літератур у світовому культурно-історичному просторі.

Таким чином розвиваються полікультурна, інформаційна, читацька й комунікативна компетенції, оскільки змістом літературної освіти є найглибші за проблематикою та найдовершеніші за формою витвори мистецтва художнього слова.

Для вчителя-філолога першочергове завдання – це розвиток стійкої мотивації до читання, залучення учнів до надбань вітчизняного і світового письменства, формування потреби у зверненні до художньої літератури протягом життя. Для реалізації цих завдань і використовуємо інтегровані уроки, які дають учням розуміння того, що українська література є частиною світового літературного процесу, а не існує окремо.

Програмні художні твори з української, зарубіжної літератур, а також витвори інших видів мистецтва дають змогу побачити творчі зв'язки між письменниками різних народів, порівняти твори різних літератур одного жанру, мистецького напрямку тощо.

Таблиця 1

5-6 кл.			
	Українська література	Зарубіжна література	Мистецтво
1	І. Франко. «Фарбований Лис»	Індійська народна казка «Фарбований шакал»	Екранізація творів
2	Г. Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»	Л. Керолл. «Пригоди Аліси у Країні Див»	Перші ілюстрації були створені самим автором. Пізніше професійним ілюстратором став

			Джон Тенніел, який створив 42 неперевершені графічні ілюстрації до твору
3	М. Вінграновський. «Сіроманець»	Е. Сетон-Томпсон. «Лобо»	Малюнки Е.С.Томпсона до оповідання «Лобо»
4	В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки»	М. Твен. «Пригоди Тома Соєра»	Ілюстрації до творів, дитячі малюнки
5	М. Гоголь. «Ніч перед Різдвом»	Ч. Дікенс. «Різдвяна пісня у прозі»	Екранізація творів
6	О. Олесь. «Княжа Україна»		Архітектура і живопис Київської Русі (Софія Київська)

Орієнтований перелік творів для інтегрованих уроків у 5-6 класах

Діти із задоволенням читають твір Г. Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», а також повість Л. Керолла «Пригоди Аліси у Країні Див». Незважаючи на те, що ці твори з'явилися в різний час і в різних країнах, у них багато спільного: незвичайні дива, фантастичні пригоди, веселощі, вислови, які стали фразеологізмами. Герої, предмети, простір і навіть час набувають незвичайних властивостей, а персонажі говорять такі мудрі речі, які спонукають героїнь мислити зовсім не так, як раніше. Наприклад, один із героїв повісті-казки Л. Керолла, Капелюшник, говорить про час так: «Якби ти знала Час так, як я... Він – живий».

Доречно, на нашу думку, запропонувати учням знайти повчальні вислови, пригадати, кому вони належать і як діти їх зрозуміли:

«Бути без душі – це навіть гірше, ніж бути без голови»

«Порожня голова – не диво, і з нею можна жити щасливо. Думки до неї не приходять, і мрії з розуму не зводять».

«...У всьому є своя мораль, потрібно тільки вміти її знайти!»

«Буває, що добро з одним виходить оком! ...»

«Ти завжди можеш взяти більше, ніж нічого»

«А дехто години вбиває! А дехто хвилини втрачає! А дехто секунди губить, Бо дехто свій час не любить»

«А якщо я не та, що була, то, скажіть-но, хто я тепер?»

Отже, можна зробити висновок словами з твору Л. Керолла «Пригоди Аліси у Країні Див»: «Слідкуй за своїми словами і думками. Перш ніж почати говорити, ви повинні добре подумати» або «Змінюйся, але залишайся собою». Даючи порівняльну характеристику героїням, учні виконують вправу «Ромашка Блума»:

Які риси характеру Аліси й Алі виявилися спільними?

Подобається дітям згадувати персонажів казок, з якими зустрілися дівчатка:

Таблиця 2

№	Питання	Відповідь
1.	Цей герой – людина?	Ні
2.	Цей герой – тварина?	Так
3.	Вона живе в норі?	Ні
4.	Вона живе у воді?	Ні
5.	Вона живе в лісі?	І так, і ні
6.	Вона пищить?	Ні
7.	Вона рохкає?	Так
8.	Це порося.	

Аліса

Аля

Ще ми звертаємо увагу учнів на жанрові особливості цих творів. Повість-казка – епічний твір, що описує повчальну фантастичну історію. На прикладі вигаданих ситуацій читачам пропонують розібратися в стосунках між людьми, навчитися відрізняти гарне від поганого, оцінювати вчинки персонажів. Повість-казка створює вигадані світи, але при цьому дає можливість

дитині знайомитися зі світом реальним, його правилами й особливостями. Персонажі повісті-казки найчастіше поділяються на дві групи – тут є просто звичайні люди (як правило, діти), що живуть за звичними законами, а також є чарівні персонажі. З ними головні герої зустрічаються, потрапляючи в казковий світ.

Художні твори покликані виховувати в дитини розуміння того, що людина – це частина природи і все живе залежить від нас, як і ми від нього.

Про конфлікт цивілізації та природи йдеться у творах М. Вінграновського «Сіроманець» і Е. Сетона-Томпсона «Лобо». Діти вчать співчувати тваринному світу, захоплюючись хоробрістю мешканців лісу, засуджуючи жорстоке ставлення до вовків. Ці хижаки розумні, вірні, кмітливі, здатні боротися за своє життя. Вони вміють бути вдячними і порятувати людину. Учні, читаючи твори, вчать бачити світ очима вовка та розуміти, що є добро і зло в цьому світі.

Починаючи роботу над цими творами, варто дати можливість дітям пригадати прислів'я, загадки, казки про вовків. Поцікавитися, яке ставлення в них до лісових мешканців. На цьому етапі можна запропонувати дітям знайти в текстах «вовчий портрет» і словесно домалювати його, збагативши власною уявою. («Звали його Сіроманцем, і він був найстарішим вовком у світі. Все своє сіроманче життя він водив зграю. Молоді вовки з лісів і яруг мріяли пройти у нього бойову вовчу стратегію і тактику. Він снівся молодим вовчицям»).

Далі можна провести гру «Хто більше»: Доберіть влучні епітети, які характеризують головних героїв на початку твору.

Працюючи з текстом, проводимо літературний практикум: Випишіть з тексту слова, якими автори називають своїх героїв.

Порівняйте свої думки з авторським описом тварин.

Доведіть цитатами з тексту твору, що вовки – розумні істоти.

Чого треба навчитись у тварин? (сміливості, уміння знаходити правильний вихід із небезпечних ситуацій, кмітливості, почуття вірності...)

Могутній вовк Лобо та сліпий Сіроманець, їхні пригоди захоплюють учнів.

Можна закінчити вивчення цих творів словами Е. С. Томпсона:

«Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу».

Ми мимоволі усвідомлюємо, що гордість, нескореність, самопожертва викликає в нас любов до звірів, захоплення ними, тому що поводяться вони не як тварини, а як люди.

У 7-8 класах можна звернути увагу на декілька творів:

Таблиця 3

7-8 кл.			
	Українська література	Зарубіжна література	Мистецтво
1	І. Франко. «Захар Беркут»	Р. Л. Стівенсон. «Вересковий трунок». В. Скотт. «Айвенго»	Екранізація творів
2	В. Симоненко. «Ти знаєш, що ти людина»	Р. Кіплінг. «Якщо...»	
3	І. Малкович. «З янголом на плечі»	Біблія	Пісня на слова І. Малковича
4	І. Карпенко-Карий. «Сто тисяч»	Оноре де Бальзак. «Гобсек»	Екранізація творів
5	О. Стороженко. «Скарб»	О. Генрі. «Останній листок»	Екранізація творів
6			

Орієнтований перелік творів для інтегрованих уроків у 7-8 класах

Уславлення сильної особистості, здатної за будь-яких умов залишатися Людиною, об'єднує твори В. Симоненка «Ти знаєш, що ти людина...» й англійського письменника Р. Кіплінга «Якщо...».

Урок починаємо з мотивації навчальної діяльності учнів:

– А чи замислювалися ви над тим, хто ж така людина? Доки існує людство, триватимуть пошуки відповіді на запитання «Хто ж вона є та якою повинна бути справжня людина?»

Тож хто є людина? На перший погляд, це питання зовсім просте.

Дійсно, хто ж не знає цього? Кожен із нас упевнено виділяє людину з навколишнього світу. Її відмінність від інших істот вважається цілком очевидною. Однак, річ у тому, що те, що нам здається найближчим, найбільш знайомим, насправді є найбільш складним, як тільки ми робимо спробу збагнути його сутність.

– Які риси відрізняють людину від усього іншого, що існує на Землі?

(Гуманність, милосердя, любов, уміння думати, мріяти, відчувати, творити, піклуватися...). Звернемося до тлумачного словника. (Повідомлення учня).

2. Пояснення слова «людина» (за Тлумачним словником).

– Яке із визначень, на вашу думку, найбільш влучне?

Отже, людина – це найяскравіше створіння на Землі й, мабуть, найзагадковіше.

– Як ви гадаєте, як людина з'явилася на світі? (Діти висловлюють свої припущення.)

– Дійсно, є безліч версій щодо появи людини на Землі. За однією з них, людину створив Бог.

3. Повідомлення учня про створення людини (Біблійна легенда)

– Так яке ж основне призначення людини на Землі? (Панувати, доглядати й берегти все, створене для неї.)

– А чи повинна людина турбуватись і про своє життя та здоров'я?

– У яких видах мистецтва ще порушувалася тема людини?

(Музичне мистецтво, образотворче мистецтво, скульптура, театр, балет...)

– Як митці зображували людину? Якими рисами її наділяли? (Прекрасною, неповторною, ідеальною.)

4. Послухайте вірш Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина?» і скажіть, про що турбується поет?

– Зараз прослухайте поезію Р. Кіплінга «Якщо...»

5. Ідейно-художній аналіз віршів

– З'ясування сприйняття учнями творів.

– Які почуття викликали у вас ці твори?

6.Бесіда за творами

7. «Подаруй усмішку»

Хвилинка мудрості.

Відгадайте, про що мова?

Вона нічого не коштує, але багато дає. Вона збагачує тих, хто її отримує, не збіднюючи при цьому тих, хто нею обдаровує. Вона триває мить, а в пам'яті залишається деколи назавжди. Ніхто не багатий настільки, щоб обійтися без неї, і немає такого бідняка, який не став би від неї багатшим. Її не можна купити, не можна випросити, не можна ні позичити, ні вкрати, оскільки вона сама по собі ні на що не годиться, поки її не віддали!

– То про що мова? Звичайно, це усмішка!

Симоненко вважає, що єдиними є очі, мука, усмішка...

Тож подаруймо одне одному усмішку й передамо її по колу, адже якщо ти посміхнешся світу, то і він посміхнеться тобі.

Продовження аналізу поезій.

У наш час цінується саме неповторність кожної людини.

8. Визначення ідеї, теми та основної думки віршів.

Отже, робимо висновок. Чи є щось спільне в цих творах?

У поезії Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина?» та баладі Редьярда Кіплінга «Якщо...» є багато спільного за змістом і тематикою. Обидва автори розглядають у творах поняття людської гідності, самоповаги та відповідальності за власне життя, вчинки, а також самовизначення.

У 7-му класі учні вперше знайомляться з великими за обсягом творами: **«Захар Беркут» Івана Франка та «Айвенго» Вальтера Скотта**. Історична повість І. Франка та історичний роман В. Скотта мають багато спільного: одне століття (XIX) об'єднує життєвий і творчий шляхи авторів; події відбуваються приблизно в той самий час (XII і XIII ст.). У творах зображені історичні події: у повісті «Захар Беркут» – битва на Калці, облога монголо-татар, у романі «Айвенго» – битва при Гастингсі, штурм замку Торкілстон. Історичні персонажі також присутні в обох текстах: у Франка – Данило Романович (Галицький), Батий, у Скотта – Ричард Левине Серце, принц Джон. *Повість і роман* поєднані темою національно-визвольної боротьби, тож схожа і проблематика: захист рідної землі, моральні цінності, вибір, єдність народу як запорука перемоги, кохання, вірність, зрада і самопожертва.

На прикладі п'єси **«Сто тисяч» І. Карпенка-Карого** і повісті **«Гобсек» О. де Бальзака** учні досліджують, як письменники розкривають проблему згубної влади грошей над людиною. На уроці-дослідженні можна використати такі форми роботи: *бесіду, колективну роботу, «вільний мікрофон», картинну галерею (ілюстрації дітей до творів), інсценізацію*. Учні аналізують зміст творів, указують на основні причини деградації особистості героїв, висловлюють власне ставлення до порушених проблем, аргументуючи свою думку прикладами й цитатами з тексту.

Робота в групах має на меті обговорення змісту творів.

Завдання можуть бути такими:

1 група

- Яка основна проблема п'єси «Сто тисяч»?
- Дати характеристику образу Герасима Калитки.
- Що означає прізвище головного героя? Чи це є випадковим? (Шкіряна сумка для грошей.)
- Чим Савка схожий на кума, а чим відрізняється?

2 група

- На прикладі образу Гобсека з'ясувати, яке значення має золото в його житті.
 - Як перекласти з французької мови прізвище головного героя? Чи є це показовим?(Живоглот.)

- Знайти «крилаті вислови» та пояснити їх значення.
- Назвати позитивні та негативні риси Гобсека.

Пропонуємо учням пригадати прислів'я про гроші, адже народ мудрий і спостережливий:

- Коли гроші говорять – правда мовчить.
- Хоч у голові пусто – аби грошей густо.
- Від багача не жди калача...

«L'argent est un bon valet et un mauvais maître.» («Гроші – хороший слуга і поганий господар»). «L'argent dresse son mur entre les hommes» («Гроші зводять стіну між людьми»).

На етапі узагальнення вивченого учні роблять висновок, що гроші стали основою, сенсом життя і Герасима Калитки, і Гобсека. Відбувається руйнація людської особистості, родинних стосунків. Жорстокість і безжальність керують вчинками героїв. Гроші, як єдина мета життя, по суті, стають причиною самознищення – як морального, так і фізичного. Учні згадують слова Герасима Калитки: «Краще смерть, ніж така потеря».

Можна запропонувати учням подумати над словами з проповіді Ісуса Христа: «Не складайте скарбів собі на землі, де нищить їх міль та іржа, і де злодії підкопуються й викрадають. Складайте ж собі скарби на небі, де ні міль, ні іржа їх не нищить, і де злодії до них не підкопуються та не крадуть. Бо де скарб твій, там буде й серце твоє!» (Від Матвія 6:19-21)

Підсумовуючи сказане, восьмикласники мають можливість висловити свої думки у «Вільний мікрофон»:

- Так гроші – це добро чи зло?
- Скільки, на вашу думку, потрібно грошей людині?

Цікаво проходить захист малюнків до творів, які демонструють зацікавленість учнів у вивченні теми, а також сприяють розвитку творчих здібностей дитини.

Отже, на прикладі творів Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч» і «Гобсек» Оноре де Бальзака наголошуємо, що згубна влада грошей над людиною – це вічна проблема світового письменства.

Вивчення української та зарубіжної літератур у 9 – 11 класах дає змогу старшокласникам дослідити розвиток світового письменства від його витоків і до сьогодення. Виховання мистецтвом художнього слова є важливим фактором суспільного життя та необхідною умовою розвитку творчих сил людини й підготовки її до самостійного життя. *Аналітико-синтетична робота з творами мистецтва формує в молоді морально-естетичні ідеали, підносить на вищий рівень культуру їх сприймання.*

Таблиця 3

9 клас			
	Українська література	Зарубіжна література	Мистецтво
1	Г. Сковорода. «Сад божественних пісень», байки	Біблія	Доба бароко
2	Козацькі літописи		Доба бароко
3	І. Котляревський. «Енеїда»	Вергілій. «Енеїда»	
4	П. Гулак-Артемівський. «Рибалка»	Г. Гейне. «Лорелей»	Опера Миколи Лисенка «Енеїда»
5	П. Куліш. «Чорна рада»	В. Скотт. «Айвенго»	Екранізація творів
6	М. Гоголь. «Тарас Бульба»	В. Скотт. «Айвенго»	Екранізація творів
7	Т. Шевченко. «Ісаїя. Гл. 35»	Біблія. Книга Ісаїя	
8	Т. Шевченко. «Кавказ»	Есхіл. «Прометей прикутий»	

Орієнтований перелік творів для інтегрованих уроків у 9 класах

Вивчаючи з учнями творчість Григорія Сковороди, працюючи над козацькими літописами, учитель обов'язково знайомить учнів із особливостями епохи бароко, наголошує на зв'язках між національною традицією та західноєвропейським бароковим мистецтвом. Це може бути лекція-коментар.

Якщо краса Ренесансу є ясною, зрозумілою, то краса бароко – напівприхованою, таємничою. На цьому етапі доцільно продемонструвати живописні картини майстрів Відродження та художників барокового стилю.

Рис. 1. «Афінська школа». Рафаель

Рис. 2. «Повернення блудного сина». Рембрандт

Рис. 3. Дієго Веласкес. «Куховарка»

Слово «бароко» в перекладі з італійської мови означає «химерне», «приховане». Для нього були характерні:

- підкреслена урочистість;
- пишність;
- складність;
- підвищена мальовничість;
- декоративність.

Якщо доба Ренесансу обстоювала цінність усіх людських бажань, то бароко звертається до розмежування в людині «вищого» і «нижчого».

Тому типовою для бароко є проблема боротьби з пристрастями, узгодження їх із традиційними моральними нормами. Унаслідок цього виробився своєрідний образ людини бароко, якій було притаманне смакування свободою, роздвоєність, індивідуалізм, маскування (теорія світу – театру, людини – актора).

Українське бароко часто називають «козацьким», бо відомо чимало видатних творів архітектури й живопису, створених на замовлення козацької старшини. Завдяки, наприклад, меценатству Івана Мазепи побачили світ багато пам'яток нашої культури.

У добу бароко склалася перша дійсно всеєвропейська художня культура. Українське бароко тісніше стикалося з польською та західноєвропейською течією. Представниками бароко у світовій та українській літературі є Дж. Мільтон, П. Кальдерон, К. Зіновієв, Л. Баранович, Г. Сковорода...

Французький поет XV ст. Франсуа Війон писав:

*Я знаю, як кохають до загибуні,
Я знаю чорне, біле і рябе,
Я знаю, як Господь створив людину,
Я знаю все й не знаю лиш себе.*

Пізнання самого себе і для Франсуа Війона, і для українського поета Григорія Сковороди було першочерговим завданням. Український філософ неодноразово писав у своїх творах: «Коли хочемо виміряти небо, землю і моря, маємо наперед виміряти самих себе – власною нашою міркою».

На цьому етапі доречно поставити учням запитання:

– Чи варто людині займатися такою справою, як самопізнання?

Дев'ятикласники здатні у своїх міркуваннях робити філософські узагальнення. Тому, знайомлячи їх з ідейно-естетичними поглядами Григорія Сковороди, проводимо бесіду:

- Ви вірите в те, що людина складається не тільки з матеріального єства?
- Що таке, на вашу думку, душа? Які її функції?
- Тіло розвивається за допомогою фізичних вправ, а що ж потрібно для розвитку душі?

Вивчаючи байки філософа, говорячи про «ідею сродної праці», варто дати учням завдання скласти інформаційне гроно щодо розуміння ними слова «праця» в контексті програмової байки «**Бджола та Шершень**» (праця – смисл життя – мудрість – радість і насолода – «веселість серця» – покликання – щастя – життя за натурою).

Своєю творчістю він відкривав людям прості істини, які вписані в найдосконалішу й наймудрішу книгу – Біблію. Для Григорія Савича Сковороди Біблія була своєрідною аптекою, призначеною «для лікування душевного стану, не виліковного жодними земними ліками».

Вивчаючи його творчість у 9-му класі, учні осмислюють основи Біблії – Книги Книг, що належить усьому людству.

Пропонуємо фрагмент інтегрованого уроку на тему «Тарас Шевченко. Поема «Катерина». Проблематика твору»

Учитель української літератури

Тема ошуканої дівчини широко розроблялась у світовій літературі протягом багатьох століть (С. Річардсон, «Кларіса», М. Карамзін, «Бідна Ліза», Є. Баратинський, «Еда», Г. Розен, «Марина»). Зверталися до цієї теми і корифеї українського театру – М. Старицький, М. Кропивницький. Епізодичним персонажем виступає покритка в Гі де Мопассана «Життя».

*Після детальної роботи над змістом твору **вчитель мистецтва** пропонує учням простежити авторську позицію Т. Шевченка в різних видах мистецтва.*

Клас поділяється на дві групи, кожна з яких одержує завдання (учням роздаються ксерокопії картини «Катерина») :

1 група.

- Зіставте бачення образу Катерини Шевченком-художником і Шевченком-письменником.
- Чи збігаються основні мотиви в обох творах?
- У якому творі більше проявився талант Т. Шевченка?

Рис. 4. Катерина. Т. Шевченко

2 група

- Дослідіть роль художньої деталі (листочка дуба біля ніг Катерини, житні колоски, кургани).
- Що символізує дуб в українському фольклорі?
- Про що говорять кургани на картині Т. Шевченка?

Відповіді учнів із доповненнями вчителя мистецтва та вчителя української літератури:

Дуб ще з праслов'янських часів вважався символом чоловічої сили, енергії, що підтверджують вишивки на чоловічих весільних сорочках. Покровителем цього дерева був бог блискавки і грому Перун., якого дуже шанували наші предки. Саме до нього зверталися перед важливими справами язичники-чоловіки, просячи укріпити волю, тіло,

дух. От і виникли такі порівняння: міцний як дуб, непохитний як дуб. Що ж до зламаного дубового гілля, то це може бути натяком на зневагу до хлопця, який вчинив нечесно, з іншого боку – понівечена народна мораль, традиція, порушення табу. Підтвердженням цьому є і житнє колосся – символ сімейного щастя, добробуту, яким батько-мати благословляли молодят.

Отже, Т. Шевченко добре знав усну народну творчість, українські обряди, тому можливе саме таке трактування. Щодо курганів, то цей образ-символ дуже поширений у поезії Шевченка.

Автор однозначно подає кургани як уособлення патріархальної традиції, яку потрібно оберігати й передавати нащадкам. Вибудовується така паралель: нехтування дівочою честю – зневажання родинних звичаїв – руйнування вікової культури – знищення самотності – крах для нації. Кургани на картині – свідки подій і символ докору як москалеві, так і Катерині.

Таблиця 4

10-11 класи			
1	І. Франко. «Сикстинська мадонна», «Легенда про вічне життя»	Біблія	Рафаель «Сикстинська мадонна»
2	В. Сосюра. «Мазепа»	Байрон. «Мазепа»	
3	І. Франко. «Легенда про Пілата»	Гете. «Фауст»	
4	І. Франко. Неокласики. Сонет.	Данте. Петрарка. Шекспір. Сонети	
5.	Українська «нова драма». «Лісова пісня» Лесі Українки	«Нова драма». «Синій птах» М. Метерлінка	
6.	Модернізм в українській літературі	Модернізм у європейській літературі	Модернізм у мистецтві
7	Ю. Яновський. «Майстер корабля»	Неоромантизм у зарубіжній літературі	Неоромантизм у мистецтві
8	Символізм М. Вороного	Символізм у зарубіжній літературі	Слайд-картини Д. Веласкеса «Інфанта Маргарита» та В. Зарецького «Дама в блакитному»

Орієнтований перелік творів для інтегрованих уроків у 10-11 класах

Лекція з елементами евристичної бесіди проводиться на уроці на тему: «Модернізм як художньо-естетична система». На цьому уроці учні розглядають особливості літературних течій і напрямів, їх найвизначніших представників у світовому мистецтві. Розмову зі старшокласниками ведуть учитель української літератури та вчитель мистецтва.

Розпочинається урок з актуалізації знань, набутих за попередні роки.

Учитель словесності ставить питання:

- Що таке літературний процес?
- Які літературні етапи вам відомі?
- Які характерні риси середньовічної літератури?
- Що вирізняє період Ренесансу в літературному процесі?
- Що ви знаєте про українське бароко?
- Чи розвивався в Україні класицизм?
- Назвіть представників романтичного спрямування в українській літературі.
- Яких представників реалізму ви знаєте?

Слово вчителя. На уроках української літератури ми неодноразово вживали слово «модернізм», говорячи про Лесю Українку, Михайла Коцюбинського, Ольгу

Кобилянську, Олександра Олеса. Саме ці письменники намагалися вивести українську літературу на європейський рівень.

Продовжує розмову вчитель мистецтва.

Що ж відбувалось у країнах Європи наприкінці XIX – на початку XX століття, ми сьогодні дізнаємося.

«Модерн» означає приналежність до сучасного. Отже, модернізм не є чимось сталим, це постійне оновлення. Модернізм постає з конфлікту, заперечення попереднього. Протистояння на всіх ділянках суспільного і культурного життя, яке привело до виникнення нової форми свідомості, відбувалось наприкінці XIX – на початку XX ст. І це знайшло вияв у всіх видах мистецтва.

Предтечами модернізму вважають Шарля Бодлера і Фрідріха Ніцше. У Бодлера потяг до краси й ідеалу втілювався в конструюванні особливої поетичної мови, в інтелектуалізмі, в ефектності ритму, рими, у парадоксальності думок і почуттів (декламація вірша «Альбатрос» Ш. Бодлера).

Ніцше знищує всі ілюзії попередньої епохи. У нього митець або ж філософ у пошуку істини набували статусу «надлюдини». Ті, хто не відповідали цьому критерію, зневажались.

Далі слово вчителя української літератури, адресоване учням:

– Хто з персонажів відомих вам творів намагався стати «надлюдиною», сповідуючи філософію Ніцше? (Герої твору О. Кобилянської «Він і вона»).

– Хто ще з українських митців утілював у своїх творах ідеї німецького філософа? (Леся Українка, О. Кобилянська, В. Винниченко).

Учитель мистецтва. Під впливом наукових відкриттів, нових філософських гіпотез і самого життя людина поступово втрачала певність у цінностях попередньої епохи, пізнання бачилося як суб'єктивний процес.

Ще одна риса модернізму – самосвідомість літератури. Модернізм породив велику кількість письменників, які стояли на різних платформах мистецьких груп, напрямів, теорій.

Учитель української літератури пропонує учням записати визначення модернізму та його ознаки.

Модернізм – художньо-естетична система, що склалася наприкінці XIX – на початку XX ст. Модернізм об'єднує багато відносно самостійних ідейно-художніх напрямів і течій, відмінних за культурно-історичним значенням.

Ознаки модерну: орієнтація на Західне мистецтво; співзвучність часу; інтелектуалізм; індивідуалізм; фемінізм; зняття культурних табу; формалізм; естетство. Учитель мистецтва ставить цікаве запитання, яке має на меті пошукову діяльність старшокласників, поглиблення їх ерудиції:

– В Україні стиль називали «модерном», у Бельгії та Франції «ар нуво», а як його називали в інших країнах світу? («Сецесіон» – в Австро-Угорщині, «югендштил» – у Німеччині, «модерн стайл» – у Великобританії, «стиль Тіффані» – у США.)

Таким чином, упровадження інтегрованого навчання розвиває науковий стиль мислення, сприяє набуттю навичок і знань, що виходять за межі предметів. Інтегрований урок дає можливість ефективно реалізувати актуальні освітні й виховні завдання, збагатити духовний і естетичний досвід, сформувати гуманістичний світогляд учнів, їх уявлення про багатогранність полікультурного світу.

Список використаних джерел

1. Браже Т. Г. Інтеграція предметів у школі. *Література в школі*. 1996. № 5. С.150 – 154.
2. Гончаренко С.У., Козловська І. М. Теоретичні основи дидактичної інтеграції. *Педагогіка і психологія*. 1997.

3. Іванчук М. Г. Основи технології інтегрованого навчання в початковій школі: навч.-метод. посібник. Чернівці: Рута, 2001. 120 с.
4. Закон України «Про освіту» (2017).
5. Зарубіжна література. 6 – 9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022.
6. Зарубіжна література. 10 – 11 класи Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698.
7. Навчальна програма, укладена на підставі модельної навчальної програми «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт.: Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С. Б.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України (наказ МОН № 795 від 12.07.2021). Зміст навчальної програми забезпечує підручник «Українська література. 5 клас» (автор: Авраменко О. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2022. 288 с.).
8. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Ніколенко О.М., Ісаєва О.О., Клименко Ж.В., Мацевко-Бекерська Л.В., Юлдашева Л.П., Рудницька Н.П., Туряниця В. Г., Тихоненко С.О., Вітко М.І., Джангобекова Т.А.)
9. <https://dovidka.biz.ua/yakshho-kipling-analiz>
10. <https://dovidka.biz.ua/analiz-virsha-albatros>
11. <https://dovidka.biz.ua/veresoviy-trunok-analiz>
12. <https://naurok.com.ua/zavdannya--ilyustraci-do-kazki-g-malik-nezvichayni-prigodi-ali-v-kra-ni-nedoladi-294528.html>
13. <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-do-uroku-mistectvo-dla-ucniv-9-klasu-tvorcist-davida-burluka-472163.html>
14. <https://www.google.com/search?client=opera&q=архитектура+модерна&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>
15. <https://jyvopys.com/muza-shho-nadixaye-poeta-anri-russo/>
16. [https://www.google.com/search?client=opera&q=живопис+\(«+червона+башта+в+галлі+»e.+кіпхнер&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-81](https://www.google.com/search?client=opera&q=живопис+(«+червона+башта+в+галлі+»e.+кіпхнер&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-81)
17. <https://naurok.com.ua/prezentaciya-do-uroku-zhivopis-baroko-323389.html>